

СПРОБИ ОРГАНІЗАЦІ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ МОЛОДІ М. РІВНЕ У 1917 РОЦІ

© Дем'янюк О.Й., 2006

Досліджено процес створення та діяльності Рівненського військово-спортивного комітету у 1917 році. Здійснено спробу вивчення ефективності діяльності курсів допризовної підготовки молоді, створених при Рівненському реальному училищі.

In 1917 the establishing and activity process of Rivne military sport committee was explored. There was an attempt to learn an activity effectiveness of pre-draft training courses for youth founded by Rivne real college.

Набуття військових знань цивільним населенням воюючої країни у будь-яку епоху було важливим елементом укомплектування бойових підрозділів якісним поповненням під час ведення військових дій, коли не вистачало часу на підготовку щойно мобілізованих у підготовчих таборах і центрах.

У ході затяжної Першої світової війни це питання стало досить актуальним для усіх воюючих країн. Представники державних та військових органів Російської імперії розпочали інтенсивний пошук шляхів допризовної підготовки мобілізованих. З огляду на це, цілком логічною та своєчасною була поява „Положення про мобілізацію спорту” в грудні 1915 року, чим по суті було розпочато допризовну початкову військову підготовку цивільного населення Російської імперії. У середині 1916 року 80 % випускників курсів допризовної підготовки поповнили лави діючої російської армії. Знання та вміння, набуті у ході курсових занять, вигідно відрізняли їх від інших мобілізованих, надаючи можливість просто вижити у перші тижні перебування на передовій.

Події Першої світової війни широко та об'ємно висвітлені у дослідженнях науковців, воюючих у 1914 – 1918 роках країн. До вивчення цієї проблеми долучилися російські та українські дослідники, серед яких найвагомішими є праці П. Голуба, О. Удовиченка, Л. Дециньського, О. Соловійова, Л. Шанковського, В. Солдатенка, О. Ресента, мемуари та спогади учасників бойових дій 1914 – 1918 років: А. Денікіна, О. Брусилова, П. Скоропадського, М. Какуріна.

Розсекречення архівних фондів та дослідження їх матеріалів дало змогу дослідникам повному поглянути на цілу низку проблем військової історії 1914–1918 років, переосмислити та переоцінити події тієї доби.

Науковці створили цілісну картину розвитку військово-історичних подій того періоду, дослідили більшість маловідомих чи спірних питань Першої світової війни. Проте такий стан вивчення цього історичного періоду залишив поза увагою події, які хоча й не мали визначального впливу на хід війни, однак існували і до певної міри були притаманними окремому регіону.

Такими, на наш погляд, є військово-спортивні комітети та їх діяльність, спрямована на допризовну підготовку чоловічого населення Російської імперії, у складі якої на 1914 рік перебувало більшість територій сучасної України. Волею долі саме західний регіон нашої держави став театром бойових дій під час Першої світової війни. Тут відбувалися найважливіші події періоду військового протистояння двох державних блоків.

З огляду на те, що мобілізаційні заходи з набору до лав російської армії проводилися переважно на прифронтових територіях, цікавим видається дослідження стану допризовної військової підготовки цивільного населення саме у цих регіонах. Зокрема у цій роботі буде здійснено спробу проаналізувати та узагальнити стан допризовної підготовки гімназійної та учнівської молоді м. Ровно (надалі – Рівне, Рівненський – за вимогами сучасного українського правопису) у 1917 році, з моменту створення Рівненського військово-спортивного комітету та організації діяльності курсів відповідного спрямування.

Початок Першої світової війни розкрив слабкі сторони царської армії, що, зрештою, відобразилось на кількості боєздатних військових частин Російської імперії. Країною прокотилася хвиля мобілізаційних заходів. З початком світової війни російський уряд змобілізував на Україні майже все здатне до зброї чоловіче населення [1, с. 356]. Новобранці без спеціальної підготовки були кинуті в окопи війни і по суті перетворилися в „гарматне м'ясо”. На часі постало питання про підготовку бойового резерву для армії.

Тому в грудні 1915 року для вдосконалення системи допризовної підготовки з'явився документ: „Положення про мобілізацію спорту” [2], у якому чи не вперше було визначено конкретні шляхи з надання цивільному населенню Російської імперії військових знань та вмінь, необхідних бійцю регулярної армії.

Криза в російській армії не залишилася поза увагою як союзників, так і супротивників царату. Посол Великобританії в Росії Б'юкенен, наприклад, повідомляв про те, що „...втрати Росії у цій війні такі колосальні, що вся країна носить траур; під час недавніх безуспішних атак на Ковель та інші населені пункти було марно принесено у жертву стільки людей, що у багатьох міцніє переконання: для Росії немає змісту продовжувати війну” [3, с. 305].

Ще далі у своїх висловах пішли вороги. Німецьке командування Східного фронту поширювало в окопах російських військ листівки, де говорило про те, що „...російські солдати є жертвами британських підбурювачів” і висловлювали готовність вести переговори не з офіційним Петербургом, хто б там не був при владі, а з будь-яким російським воєначальником [4, р. 318–319].

Звісно, що такі слова сіяли занепокоєння і сумніви щодо доцільності подальшого ведення бойових дій не лише у простих солдат, а й у їх командирів. Потрібно було вживати радикальних заходів щодо піднесення бойового духу російської армії.

Революційні події в Росії у лютому 1917 року до певної міри відновили віру союзників в оновлену державу та покращання ситуації на фронтах Першої світової війни. Новий уряд через систему місцевих органів влади активізував військово-підготовчу діяльність місцевих осередків, насамперед у середовищі учнів гімназій та училищ.

20 квітня 1917 року в приміщенні Рівненського реального училища за ініціативи педагогічної ради і батьківського комітету цього навчального закладу відбулися загальні збори з участю представників місцевої влади [5, арк. 3]. До порядку денного було винесене питання військової підготовки та загартування місцевих юнаків допризовного віку. Учасниками цих зборів стали особи, що співчували справі запровадження та розвитку військового спорту в місті Рівному.

Необхідно зазначити, що військово-спортивні комітети на той момент уже діяли в інших українських містах, зокрема в Житомирі. Тому рівненським організаторам допризовної підготовки було у кого переймати досвід, запозичати практичні напрацювання. З тим же Житомирським військово-спортивним комітетом була зав'язано жваве листування.

Про важливість та своєчасність вирішення цього питання, а також зацікавленість місцевої громадськості красномовно говорить участь в роботі зборів голови Тимчасового повітового комісаріату, капітана П.А. Ассеева, представника повітового земства С.М. Подобеда, представника міського виконавчого комітету М.П. Цветаєва, представника військового відомства прапорщика Є.І. Фрізіра, директора Рівненського реального училища К.С. Біленького, директора Рівненської чоловічої гімназії Т.О. Косоногова, інспектора народних училищ Д.А. Марченка, голови батьківського комітету жіночої гімназії С.І. Апошанського, товариша голови батьківського комітету Рівненського реального училища О.П. Апошанської, інших небайдужих осіб з педагогічних, державних, військових та громадських кіл міста [5, арк. 3].

Під час роботи зборів, виступів, обговорення та дискусії було прийнято рішення про створення Рівненського військово-спортивного комітету і таємним голосуванням обрано його персональний склад. Головою новоствореного комітету обрано прапорщика 27-го запасного піхотного полку Є.І. Фрізіра, його заступником – поручика цього ж полку Я.А. Овсяннікова. Членами Рівненського військово-спортивного комітету стали: керівники рівненських навчальних закладів К.С. Біленький та Т.О. Косоногов, інспектор народних училищ Д.А. Марченко, представник виконавчого комітету М.П. Цветаєв, голова батьківського комітету Рівненської чоловічої гімназії

Л.С. Стефанович, товариш голови батьківського комітету Рівненського реального училища О.П. Апошанська, голова Тимчасового повітового комісаріату П.А. Ассєєва. Скарбником комітету було обрано С.М. Подобеда, діловодом – О.І. Пекарського [5, арк. 3]. Рівненський військово-спортивний комітет

2 травня 1917 року було зареєстровано у Рівненському повітовому комісаріаті.

Отже, персональне представництво у новоствореному Рівненському військово-спортивному комітеті повністю відображало коло заінтересованих осіб у поширенні військово-підготовчих знань та вмінь серед учнівської та гімназійної молоді м. Рівного та уможливило ефективно впроваджувати цю справу серед місцевого населення, готуючи юнаків до майбутніх бойових випробувань.

На одному з перших засідань комітету було визначено місце проведення занять з молоддю, намічено перші конкретні кроки із запровадження допризовної підготовки, вивчено стан справ з цією підготовкою до моменту роботи військово-спортивного комітету, створено комісію при реальному училищі для проведення випробувань серед допризовної молоді, задля визначення рівня їх знань з означеного курсу. До цієї комісії увійшли: Є.І. Фрізір, Я.А. Овсянніков, К.С. Біленький, О.П. Апошанська, М.П. Цвєтаєв, С.М. Подобєд [5, арк. 3 зв.].

В основу діяльності військово-спортивного комітету та курсів допризовної підготовки молоді було покладено два нормативно-правових документи державних органів влади. Один з них попередньої: “Положення про мобілізацію спорту” та тодішньої: Циркулярне розпорядження уповноваженого Тимчасового уряду у справах допризовної підготовки і фізичного розвитку населення Росії № 1023 від 15 березня 1917 року [6, с. 36]. Обидва ці документи були спрямовані на підготовку молоді допризовного віку до військової служби, що було особливо актуальним у той час, коли тривала Перша світова війна і російська армія потребувала новобранців, ознайомлених хоча б з азами військової справи та умотивованих щодо їхньої подальшої долі.

Соціальною базою створених курсів допризовної підготовки у м. Рівному стало два середніх чоловічих навчальних заклади (реальне училище і чоловіча гімназія) та два вищих навчальних училища. Весною 1917 року випробування в комісії проходили лише 18 учнів випускного (сьомого додаткового) класу реального училища, оскільки у чоловічій гімназії, відкритій у 1914 році, ще не було випуску. Переважно на курсах навчалися юнаки 1896–1908 років народження [7, арк. 48–55].

Слід відмітити, що початок 1917 року був позначений певною кризою як на фронті, так і на внутрішній території воюючих держав. Зокрема у Німеччині вичерпувався людський ресурс і йшлося про загальну мобілізацію чоловіків віком від 14 до 60 років. У Російській державі, незважаючи на державну кризу та невдачі на фронті, робилися спроби відновити боєздатність армії. У великих містах розпочалася робота із допризовної підготовки молоді на основі вищезгаданого “Положення про мобілізацію спорту”.

Для впорядкування системи допризовної підготовки, особливо на прифронтових територіях, уповноваженим Тимчасового Уряду у справах допризовної підготовки і фізичного розвитку населення Росії В. Срезневським було розіслано розпорядження №1023 від 15 березня 1917 року, в якому до офіційного видання російських військових статутів пропонувалося здійснювати підготовку юнаків на курсах допризовної підготовки, приймати екзамени та здійснювати випробування за такими розділами і темами:

1. Гімнастика.
2. Ходьба та біг.
3. Польова гімнастика.
4. Особистий вишкіл.
5. Трилінійна гвинтівка зразка 1891 року.
6. Підготовка до стрільби.
7. Навчання воїна перед боєм.
8. Орієнтування та використання особливостей місцевості.
9. Служба польової варті.

10. Розвідка [8, арк. 5].

Під час створення курсів допризовної підготовки було використано інтерес шкільної та гімназійної молоді Рівного до військової справи, що по своїй суті відрізнялося від сприйняття військової служби у Західній Волині. Адже мобілізаційна акція Січових Стрільців у Луцьку, Ковелі та Володимирі-Волинському у 1916 році, очолювана сотником УСС Д. Вітовським та чотарями УСС М. Гаврилком і М. Саєвичем [9, с. 49], зазнала невдачі саме через негативне ставлення місцевого населення, у тому числі й молоді до військової служби. Іншим, важливим компонентом у запровадженні допризовної підготовки при Рівненському реальному училищі була дислокація російських військових частин в Рівному та його околицях. З одного боку, перебуваючи у постійному полі зору місцевих юнаків, солдати і офіцери російської армії своєю виправкою та поставою були своєрідною рекламою військової справи; з іншого – російські офіцери, маючи бойовий досвід, були чи не найкращими викладачами на курсах допризовної підготовки молоді.

Перша група юнаків при Рівненському реальному училищі була набрана восени 1916 року. Складалася вона з 23 реалістів випускного класу, склали іспити лише 18 юнаків. Заняття з допризовної підготовки проводив поручик Я. Овсянніков, залучаючи інколи до окремих вправ офіцерів регулярної російської армії.

У Державному архіві Рівненської області збереглася програма обов'язкових знань осіб допризовної підготовки [10, арк. 20–25], яка складалася з 60-ти уроків, розроблених на основі військових статутів Російської імперії, та вказівок до організації допризовної підготовки молоді. Автор програми, полковник В. Ростовський згрупував заняття за чотирма розділами. Перший розділ "Внутрішня служба та організація військ" включав дев'ять уроків за такою тематикою: цілі допризовного навчання, пояснення присяги, військова дисципліна, система сухопутних військ, зброя та спорядження піхоти, кіннота, флот, інженерні війська, начальник та старший, обов'язки нижчих чинів, військове чинопочитання, чини й звання військовослужбовців, титулування, знаки розрізнення, загальні обов'язки військових чинів, обов'язки чергового по роті, обов'язки вартового тощо. Цей навчальний блок передбачав набуття юнаками загальних знань з військової справи, закладав основи військової дисципліни, сприяв формуванню особистості воїна. Під час його укладання використовувався Статут внутрішньої служби і організація військ та Вказівки з допризовної підготовки.

Другий розділ програми обов'язкових знань осіб допризовної підготовки "Стройова підготовка" відображав необхідні знання та вміння молоді з вищезначеної теми (був укладений з використанням положень Стройового піхотного статуту). До цього розділу було включено такі уроки (усього 13): стрій та керування ним, команди і накази, умовні знаки та сигнали, стійка без зброї, команди без зброї, повороти на місці, рух кроком і повороти на ходу, настанови воїну перед боєм, суворівська наука перемагати, стрій і розрахунок шеренги, фланги та фронт, розсипний стрій, обов'язки рядового в строю, поведження на місцевості, самообкопування.

Новий розділ "Відомості з польового статуту" (10 уроків) було укладено з використанням Статуту польової служби. Він включав поняття про сторожову охорону та службу польової варті, обов'язки часової окремої польової варті, службу в сторожовій заставі, обов'язки начальника польової варті, розвідку та організацію дозорів, огляд помешкань, навколишніх територій, лісів, висоток. Опанування матеріалу цих розділів мало підготувати молоду людину до суворих випробувань під час військової служби та зорієнтувати її на особливості побуту та прикладних вмінь бійця воюючої армії. Заняття у переважній більшості були практичними і проводилися на спортивному майданчику реального училища або поза містом.

Наступний блок Програми включав три розділи (20 уроків): "Гімнастика", "Гімнастичні вправи", "Гімнастичні ігри", і мав суто практичний характер. Він складався з комплексів гімнастичних вправ, вивчення групових вправ перетягування канату, бігу, ігрових видів спорту (лапта, городки, чехарда), змагань стінка на стінку, бігу наввипередки, інших гімнастичних вправ. Основним завданням цього блока було розвинути в юнаків гнучкість, спритність, силу, витривалість, бійцівські якості. Двадцять гімнастичних комплексів мали загальнорозвивальний характер, подібний до ранкової фізичної зарядки. Наприклад, один з них включав такі вправи:

1. Нахили голови.
2. Витягування рук вперед-назад.
3. Підняття, опускання рук на бедра.
4. Нахили тулуба вперед-назад.
5. Глибокий вдих. Приведення себе в порядок.
6. Виставлення ноги вперед і назад.
7. Відставлення ноги в боки.
8. Підняття на носках.
9. Глибокий вдих. Приведення себе в порядок.
10. Перехід на біг [10, арк. 21 зв.].

Останній розділ “Польова гімнастика” складався з восьми уроків, під час яких юнаки мали заосвоїти різноманітні види стрибків, пластування, подолання перешкод.

Різнопланова та доволі насичена програма обов'язкових знань осіб допризовної підготовки у разі її виконання надавали необхідні знання та вміння випускнику курсів, уможлиблювала якнайшвидше адаптуватися до умов у регулярному війську.

26 квітня 1917 року в комісії Рівненського військово-спортивного комітету з допризовної підготовки успішно склали іспити та пройшли випробування 18 учнів сьомого додаткового класу Рівненського реального училища. Це був перший і єдиний випуск слухачів курсів допризовної підготовки. Посвідчення за підписом Голови Військово-спортивного комітету з таким змістом: “На підставі ст. 4, затвердженого 8 грудня 1915 року Положення про мобілізацію спорту, Рівненський військово-спортивний комітет посвідчує, що учень Рівненського реального училища (прізвище, ім'я), який народився (дата), пройшов курс допризовної підготовки і здав випробування в Особливій комісії в обсязі програми, схваленої у штабі Верховного Головнокомандувача і затвердженої Військовим міністром. Окрім програми допризовної підготовки, названа особа навчена плаванню, ходінню на лижах, стрільбі в ціль з гвинтівки військового зразка, їзді на велосипеді, верховій їзді, керуванню автомобілем та мотоциклом“ (переклад здійснено автором статті) [10, арк.29].

Таке посвідчення, зокрема, отримали: О. Баранов, Д. Бобр, М. Білецький, Г. Залевський, В. Зиков, О. Соболев, Й. Сухарчук, Л. Червінський, М. Дейчмейстер, Б. Шаревич, М. Шеремецинський, М. Шмідт, А. Зябкін, В. Корнецький, М.Ліманцев, Г. Литвак, С. Марцинковський, А. Моторний [10, арк. 27].

Комісією у складі двох представників від військового відомства Є.І. Фрізіра та Я.А. Овсяннікова, директора реального училища К.С. Біленького, товариша голови батьківського комітету О.П. Апошанської, представника Рівненського міського виконавчого комітету М.П. Цветаєва, представника повітового земства С.М. Подобеда було прийнято екзамен та проведено випробування зі стрійової підготовки, вправ з гвинтівкою, маршування, бігу, гімнастики, польової гімнастики, стрільби з гвинтівки в ціль, знань Польового статуту із застосуванням на місцевості, велосипедної їзди.

Припинення роботи курсів допризовної підготовки при Рівненському реальному училищі мало кілька причин: літні канікули учнів та гімназистів рівненських навчальних закладів, літній наступ австро-німецьких військ, двовладдя в регіоні, фінансова скрута в державі.

Остання причина безпосередньо вплинула на формування викладацького складу підготовчих курсів та діяльність Рівненського військово-спортивного комітету, як, зрештою, й інших подібних комітетів.

10 червня 1917 року уповноваженому Тимчасового уряду у справах допризовної підготовки і фізичного розвитку населення Росії було направлено прохання про виділення 1000 рублів на потреби військово-спортивного комітету: аванс керівнику курсів, поручику Я. Овсяннікову на необхідні поточні витрати [10, арк.11].

Невдовзі прийшла відповідь, де зазначалося, що Голова Міністрів Тимчасового уряду, князь Львов визначив витрати на допризовну підготовку молоді не дуже необхідними на той час і запропонував подальшу підготовку нових випусків слухачів курсів призупинити [10, арк. 12].

Уповноважений Тимчасового Уряду у справах допризовної підготовки і фізичного розвитку населення Росії В. Срезневський, посилаючись на фінансові труднощі, в яких знаходилася Російська держава, просив закінчити уже розпочаті курси та повідомити суму, необхідну для кінцевого розрахунку з особами, задіяними в роботі з допризовної підготовки.

У наступному листі до Рівненського військово-спортивного комітету уповноважений Тимчасового уряду зазначав, що названа комітетом грошова сума не може бути повністю задоволеною. Грошові витрати на підготовку однієї особи в розмірі 20 рублів, визначені Положенням про мобілізацію спорту, мають покривати усі витрати, пов'язані з організацією та навчанням однієї особи [10, арк. 13]. Окрім того, керівникам військово-спортивного комітету пропонувалося переглянути кошторис витрат на канцелярські послуги та оплату праці діловода Комітету і до серпня 1917 року подати уповноваженому Тимчасового уряду нові розрахунки.

Військово-спортивний комітет провів необхідні перерахунки, зменшивши витрати до 500 рублів, з яких: керівнику курсів, поручику 27-го запасного піхотного полку Я.А. Овсяннікову 360 рублів, діловоду військово-спортивного комітету 100 рублів і 40 рублів на поштові та канцелярські витрати [10, арк. 14, 14 зв.]. Однак і цей кошторис витрат не був затверджений уповноваженим Тимчасового уряду у справах допризовної підготовки і фізичного розвитку населення Росії.

Звісно, що такий стан речей не сприяв подальшій діяльності Рівненського військово-спортивного комітету у здійсненні допризовної підготовки місцевої учнівської та гімназійної молоді. Поступово його діяльність перетворилася на формальну, а ближче до кінця 1917 року взагалі припинилося.

Одним з останніх у листуванні уповноваженого Тимчасового уряду Росії В. Срезневського з Рівненським військово-спортивним комітетом був лист за №3099 від 6 листопада 1917 року [10, арк.17], у якому для збільшення фінансових надходжень до комітету пропонувалося реалізувати 300 листівок “Мобілізація спорту” за вільною ціною з відшкодуванням виробникам 10 копійок за одну листівку.

Отже, діяльність Рівненського військово-спортивного комітету, як керівного осередку в організації допризовної підготовки учнівської та гімназійної молоді м. Рівного, відбувалася з середини весни по кінець осені 1917 року, задовольняючи своєю роботою попит держави на надання допризовної підготовки юнакам міста. Курси допризовної підготовки, очолювані поручником Я. Овсянніковим, незважаючи на існуючі перепони, довели свою ефективність. Комісія, створена для прийняття іспитів та випробувань, високо оцінила як знання випускників курсів, так і роботу їх керівника – кадрового офіцера.

1. Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. та ін. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) / Упор. Б. Якимович. – Львів: Світ, 1992. 2. Положение о мобилизации спорта. – 8 декабря 1915 года. // Ведомости Российского Государства. – СПб., 1916. 3. Уткин А.И. Первая мировая война. – М.: Алгоритм, 2001. 4. Gilbert M. The First World War. – London, 1994. 5. Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО), ф.215, оп.2, спр.100. 6. Постановления и распоряжения Временного Правительства России: Сборник документов. – Киев, 1917. 7. ДАРО, ф.215, оп.2, спр.354. 8. ДАРО, ф.215, оп.2, спр.100. 9. Дем'янюк О. Вплив діяльності старшин УСС на формування національної свідомості волинян // Вісник Національного університету “Львівська політехніка” “Держава та армія”. – 2005. – №528. 10. ДАРО, ф.215, оп.2, спр.100.